

1

شر دشمنان از جن و انس را از شما برگرداند، بعد هم این آیه را استخدام می کنند که «ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ»، و بعد هم خبر می دهند که خداوند وعده اجابت داده است، «وَوَعَدَكُمْ الْإِجَابَةَ»، معلوم می شود که اجابت دعا در این ماه نسبت به ماه های دیگر قوی تر بوده و به هدف اجابت نزدیک تر است.

ماه صیام، ماه قرآن و ماه دعا

در سوره بقره، در آیاتی که برای تشریع «روزه» وارد شده است، می فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ».[۴] خداوند خطاب به مؤمنین می فرماید روزه بر شما مانند امت های گذشته واجب شده است، شاید که با تقوی شوید. با یک آیه فاصله می فرماید: «شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ».[۵] یکی از خصوصیات ماه رمضان را که ماه صیام است بیان می کند و آن عبارت است از اینکه در این ماه قرآن نازل شده است. بلافاصله در آیه بعد از آن می فرماید: «وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ».[۶] اگر بندگان من از تو درباره من سؤال کردند، من نزدیکم و جوابگوی خواسته های آنها هستم و اگر آنها دعا کرده و درخواست کنند، من جواب می دهم.

من در هر جلسه در ابتدای بحث، دو مطلب را می گویم؛ یکی اینکه ماه رمضان، ماهی است که خداوند با بنده هایش صحبت کرده است، لذا سفارش کرده که بندگان در این ماه سخنان او را بازگو کنند. این همان «شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ» است. ماه سخن گفتن است. ماهی است که پروردگار با بندگان سخن گفته است. مطلب دوم اینکه ماه مبارک رمضان، ماهی است که بنده با ربّش صحبت و گفتگو می کند، که به آن دعا می گوئیم. این هم همان آیه دوم است که «وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ». این دو آیه پشت سر هم است و اشاره به همین مطلب دارد.

اول سخن ربّ است با عبدش؛ «شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ» و دوم سخن گفتن عبد است با ربّش؛ «وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ». حالا غرض من این بود که خود این آیات همه در ذیل بحث ماه رمضان است و از همین تناسب معلوم می شود که این ماه، ماه سخن گفتن عبد با ربّ است. دعا کردن و با خدا حرف زدن در این ماه، خصوصیت دارد. به چینش و توالی آیات نگاه کنید که چقدر زیبا پشت سر هم آمده اند؛ «شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ»، بلافاصله می فرماید: «وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ». آیه مربوط به همین ماه رمضان است که در ذیل آیات مربوط به ماه رمضان آمده و می خواهد بگوید که این زمان و این ماه بر روی استجابت دعا اثرگذار است. لذا می فرماید: «أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي.»

در اینجا مطالبی در ربط با دعا هست که می توان آنها را مطرح کرد. مثلاً اینکه در آیه شریفه دارد که خداوند در این ماه قریب و نزدیک است. یعنی این زمان در بین زمان ها أقرب زمان هایی است که عبد نسبت به ربّ خود نزدیک می شود. «فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ»؛ چه بسا به این هم اشعار داشته باشد که این ماه، ماهی است که بندگان در آن به خدایشان نزدیک تر می شوند. یعنی «قُرْبٌ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى بندگان» بیشتر می شود. این مطلب هم در تعبیر آیه شریفه نهفته است. «فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ».[۷] بحث این است که این زمان، روی اجابت دعا اثر دارد.

«استغفار» دعای مؤکد ماه مبارک رمضان

در باب دعا کردن در این ماه، ما دو دسته روایت داریم؛ یک دسته از روایات - مثل روایت قبل - به طور کلی این معنا را مطرح می فرماید که در ماه مبارک رمضان، دعا‌های انسان به اجابت نزدیک تر بوده و این زمان روی اجابت دعا اثر دارد؛ «وَوَعَدَكُمْ الْإِجَابَةَ».[۸]

مهم دسته دوم است که در آنها می بینیم بر روی یک دعای خاصی تأکید شده است، آن هم به دو نحو؛ گاهی به شکل ذکر «خاص قبل از عام» و گاهی به شکل ذکر «خاص بعد از عام». حالا این را برای شما توضیح دهم تا معلوم شود که این دعای خاص در این ماه مورد نظر بوده است. من به عنوان نمونه به دو روایت اشاره می کنم؛ روایت اول از امیرالمؤمنین (علیه السلام) است که فرمودند: «عَلَيْكُمْ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ بِكَثْرَةِ الْإِسْتِغْفَارِ وَالِدُعَاءِ، فَأَمَّا الدُّعَاءُ فَيُدْفَعُ بِهِ عَنْكُمْ الْبَلَاءُ وَ أَمَّا الْإِسْتِغْفَارُ فَيَمْحَى ذُنُوبُكُمْ» [9]. «بر شما باد به زیاد استغفار کردن و زیاد دعا کردن در ماه مبارک رمضان؛ چرا که دعا از شما دفع بلا می کند و با استغفار هم گناهانتان پاک می شود. در اینجا علی (علیه السلام) اول می گوید در ماه رمضان، زیاد استغفار کنید؛ «عَلَيْكُمْ بِكَثْرَةِ الْإِسْتِغْفَارِ»؛ بعد می گوید زیاد دعا کنید؛ «وَالِدُعَاءِ». حال آنکه «استغفار» خودش یک دعا است.

آوردن «استغفار» در کنار «دعا» نشانه خصوصیت آن است

من این مطالب را قبلاً بحث کرده ام که صلوات هم دعاست؛ استغفار هم دعاست. «أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ رَبِّي وَ أَتُوبُ إِلَيْهِ» چون از خدا تقاضای مغفرت می کنیم. دعا چیست؟ دعا همین است که از خدا تقاضا کنیم و او را صدا کنیم. بیش از این که نیست! حضرت اول می فرماید: بر شما باد در ماه رمضان به کثرت استغفار؛ یعنی این دعا را زیاد بخوانید! این دعا، یک «دعای خاص» است. بعد می فرماید زیاد دعا کنید! «وَالِدُعَاءِ»؛ با اینکه استغفار هم خودش دعا است. از اینکه استغفار که یک دعای «خاص» است، قبل از دعا که یک مطلب «عام» است ذکر شده، معلوم می شود که در ماه رمضان، روی این دعای خاص، اثر خاصی مترتب است. این که بحث استغفار را پیش می کشد، ما می گوییم «ذکر خاص بعد از عام». فرموده است و این بر خلاف روش متعارفی است که ما طلبه ها در مدرسه می گوییم «ذکر خاص بعد از عام». معارفمان را ببینید که چگونه است؛ من اینها را می گویم تا شما بفهمید که در این لیالی قدر باید چه کار کنید. إن شاء الله.

در یک روایت دیگر از پیغمبر اکرم (صلی الله علیه وآله وسلم) آمده است که حضرت فرمودند: «يَقُولُ اللَّهُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى فِي كُلِّ لَيْلَةٍ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ»؛ خداوند در هر شب از ماه رمضان سه مرتبه می فرماید: «هَلْ مِنْ سَائِلٍ فَأَعْطِيَهُ سُؤْلَهُ»؛ آیا درخواست کننده ای هست که از من درخواست کند و درخواستش را بگیرد؟ بعد می گوید: «هَلْ مِنْ تَائِبٍ فَأَتُوبَ عَلَيْهِ هَلْ مِنْ مُسْتَغْفِرٍ فَأَغْفِرَ لَهُ».[۱۰] آیا کسی هست که توبه کند، تا من به او روی آورم؟ آیا کسی هست که طلب مغفرت داشته باشد، تا من او را ببخشم؟ در اینجا اول درخواست کردن را مطرح کرد، بعد یک درخواست خاص که عبارت است از استغفار و توبه. اینجا خاص بعد از عام ذکر شده است. اول به درخواست کننده، یعنی دعا کننده اشاره

فرمود؛ مفاد دعا و درخواستش هر چه می خواهد باشد. بعد می آید سراغ مسأله توبه و استغفار و آنها را به عنوان یک دعای خاص مطرح می کند. این روایت، عکس آن صورت قبلی است که خاص قبل از عام ذکر شده بود؛ اما اینجا خاص بعد از عام آمده است. [۱۱]

حالا مسأله مهم و آنچه که جنبه کاربردی دارد این است که با توجه به این روایات، ما می فهمیم که روی این دعای خاص در ماه مبارک رمضان، خیلی سفارش شده است و آن مسأله درخواست عفو الهی نسبت به گناهان است. جهت آن را هم من قبلاً گفته ام و اینجا فقط یک اشاره می کنم که این یک بحث عقلی است که «دفع ضرر» اولی از «جلب منفعت» است. «دفع ضرر» یعنی کاری کنی که ضرری متوجه تو نشود، اولی و مقدم است بر اینکه «جلب منفعت» کنی، یعنی آنچه را که به درد می خورد تحصیل کنی. اگر ضرری متوجه من شده است، ولی گرفتار به آن نشده ام این یک بحث دیگر است؛ «دفع» ضرر نیست؛ «رفع» آن است. یک وقت می گویی مراعات کنم که مریض نشوم؛ تو اینجا «مرض» را از خودت دفع کرده ای. یک وقت مریض شده ای، می گویی بروم و بیماری ام را علاج کنم. دومی خیلی بالاتر است. این رفع ضرر است.

دعا موجب دفع بلا است، استغفار رفع آن

لذا علی (علیه السلام) در آن روایت می فرماید: «عَلَيْكُمْ بِكَثْرَةِ الْإِسْتِغْفَارِ وَ الدَّعَاءِ»؛ اول استغفار، بعد دعا! بعد هم که می خواهد دلیلش را بفرماید، می فرماید: «قَيِّدْ قَعَّ بِهٖ عَنْكُمْ الْبَلَاءُ»؛ یعنی اگر شما دعا کردید، نفسِ دعا جلوی بلا را می گیرد. ممکن است برای یک چیز خاصی دعا کنید؛ مثلاً ممکن است در مورد وسعت رزق یا سلامتی و یا هر چیز دیگر دعا کرده باشید؛ اما با همین دعا اگر بنا بود بلایی متوجه شما شود، به واسطه این درخواست، خداوند جلوی آن بلا را می گیرد و آن را دفع می فرماید. این اثر برای دعا هست. اما برای استغفار اثر بالاتری را می گوید. می گوید استغفار گناهانت را محو می کند. اثر دعا «دفع» بود ولی اثر این دعای خاص «رفع» است. رفع مقدم و اولی است یا دفع؟ مسلماً رفع اولی است. اینکه روایات ما به دو لسان «ذکر خاص بعد از عام» و «ذکر خاص قبل از عام» وارد شده است، سرش این است. چون این دعای خاص، نسبت به تمام دعاها دیگر اولویت دارد. این کاشف از این است که بالاترین و شدیدترین اثری را که این زمان - ماه مبارک رمضان - بر روی دعاها دارد، روی این دعای خاص است. یعنی در ماه مبارک رمضان اگر کسی طلب غفران کند، استغفار کند و توبه کند، اثرش برای اجابت قوی تر است؛ هم نسبت به همه دعاها و هم نسبت به همه زمان ها. [۱۲] لذا ما باید قدر این اوقاتمان را در ماه مبارک رمضان بدانیم و بهترین بهره برداری را داشته باشیم. بالاترین بهره برداری همین توبه و استغفار است. مریضی که بیماری دارد چه باید بکند؟ اول باید خودش را علاج کند. البته این هیچ منافات ندارد با آن که هم رفع موانع را از خدا بخواهیم و هم دفع آنها.

ذکر مصیبت

امیرالمؤمنین علیه السلام

در روایات دارد علی(علیه السلام) صبح روز نوزدهم ماه مبارک رمضان که به مسجد تشریف بردند و آن حادثه رخ داد، حضرت علی(علیه السلام)، امام حسن(علیه السلام) را به جای خودشان قرار دادند که نماز را تمام کند. خود حضرت هم بقیه نماز را نشسته خواندند. من در روایت دیدم علی(علیه السلام) مدام به سمت راست و چپ متمایل می شد و به خود می پیچید. «يَتَمَلَّمُ» یعنی از شدت این ضربه به خود می پیچید. نماز امام حسن(علیه السلام) که تمام شد، سر پدر را به دامن گرفت. جملاتی می گوید که یک جمله اش این است: «ای پدر کمر مرا شکستی...» و شروع می کند به گریه کردن. علی(علیه السلام) در جواب پرسش می گوید: «بی تابی نکن پسر، دیگر از این به بعد برای پدرت رنج و المی نیست». یعنی من راحت شدم. الآن جدّ بزرگوارت پیش من آمده است؛ جدّه ات خدیجه (سلام الله علیها)، مادرت زهرا(سلام الله علیها) الآن آمده اند؛ حوری های بهشتی آمده اند و به من می گویند ما در انتظار تو هستیم؛ تو ناراحت نباش...

می نویسند سر علی(علیه السلام) را با پارچه ای بستند. حضرت را آوردند در صحن مسجد کوفه، اما خون از زیر این پارچه سرازیر بود. امام حسن(علیه السلام) فرمود علی(علیه السلام) وقتی به صحن مسجد رسید، نگاهی به آسمان کرد و این جملات را گفت: «إِلَهِي أَسْأَلُكَ مُرَافَقَةَ الْأَنْبِيَاءِ وَالْأَوْصِيَاءِ وَأَعْلَى دَرَجَاتِ الْجَنَّةِ الْمَأْوَى»؛ حضرت می گوید یک وقت دیدم پدرم بی هوش شد. من گریه می کردم و اشک های من به صورت پدرم می ریخت. پدرم چشمش را باز کرد؛ دید که من دارم گریه می کنم. گفت پسر، گریه نکن؛ از گریه تو ملائک آسمان ها گریه می کنند. ای پسر، بدان که بعد از من تو را به سم شهید خواهند کرد و برادرت حسین را با شمشیر شهید می کنند. من در این فکرم که علی(علیه السلام) چه چیزی را دیده بود که این جملات را به امام حسن(علیه السلام) می گفت؛ آیا آن حالت امام حسن(علیه السلام) را دیده بود که طشت در مقابلش بود و لخته های خون از دهانش درون طشت می ریخت؟... آیا آن لحظه حسین(علیه السلام) را دیده بود که می نویسند: «وَالشَّيْءُ جَالِسٌ عَلَى صَدْرِهِ»؟...

[1]. بحار الأنوار، ج ۹۱، ص ۹۶.

[2]. من لایحضره الفقیه ۲۹۸

[3]. سوره غافر، آیه ۶۰

[4]. سوره بقره، آیه ۱۸۳

[5]. سوره بقره، آیه ۱۸۵

[6]. وره بقره، آیه ۱۸۶

[7]. من نمی خواهم بیش از این وارد بحث آیه شوم چون نمی خواهم تفسیر بگویم.

[8]. که در آن خطبه ای که از پیغمبر اکرم نقل شده است در آخر ماه شعبان ایشان خوانده اند در آن خطبه بوده من چون قبلاً اینها را گفتم، تمام تکه تکه های این روایت را، مراجعه کنید.

[9]. الکافی ۴۸۸

[10]. بحارالانوار ۹۳۳۳۷

[11]. البته از نظر ادبی در آن روایت اول علی (علیه السلام) فرمود: «بِكَثْرَةِ الْإِسْتِغْفَارِ وَالدُّعَاءِ» بعد می گوید: «فَأَمَّا الدُّعَاءُ» اول اثر دعا می گوید، بعد اثر استغفار را بیان می فرماید؛ حضرت «لَفَّ وَنَشَرَ مَشْوِش» درست می کند. که اینجا جای این حرف ها نیست.

[12]. من در جلسه دیشب (اشاره به مراسم شب قدر در مسجد جامع بازار تهران) فقط اشاره کردم و گذشتم. این حرف ها را آنجا نمی توانم بگویم، اینجا جلسه هر شب ما است. خواستم این را بگویم که اینها برگرفته از آیات ما است. دیدید که دو آیه شریفه را در ربط با همین بحث خواندم و تکرار نمی کنم. تمام اینها برگرفته از آیات ما است، اینها عین معارف ما است.

گروه_صهبای_رمضان

معاونت فرهنگی تربیتی مرکز آموزش های غیرحضوری

<http://vufarhangi.whc.ir>